

АВДЄЄВА Галина Костянтинівна
кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник,
провідний науковий співробітник
Науково-дослідного інституту вивчення проблем злочинності
імені академіка В.В. Сташиса
Національної академії правових наук України,
м. Харків, Україна

ПРОБЛЕМИ ЗАХИСТУ ПРАВА ЛЮДИНИ НА СПРАВЕДЛИВИЙ СУД ЧЕРЕЗ ВИКОРИСТАННЯ СПЕЦІАЛЬНИХ ЗНАНЬ У ЗМАГАЛЬНОМУ КРИМІНАЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ: МІЖНАРОДНИЙ ТА ВІТЧИЗНЯНИЙ ДОСВІД

Право на справедливий суд як одна з основних цінностей демократичного суспільства закріплено у ст. 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод [1]. Рівність усіх учасників судового процесу перед законом і судом, змагальність сторін та свобода в наданні ними суду своїх доказів і в доведенні перед судом їх переконливості, а також забезпечення обвинуваченому права на захист належать до основних засад судочинства відповідно до ч. 3 ст. 129 Конституції України. Відповідно до ст. 84 Кримінального процесуального кодексу України (КПК України) висновки експертів є процесуальними джерелами доказів. У ст. 93 КПК України зазначено, що «Збирання доказів здійснюється сторонами кримінального провадження, потерпілим, представником юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження». Згідно з ч. 2 ст. 22 КПК України сторони кримінального провадження мають рівні права на збирання та подання до суду речей, документів, інших доказів, клопотань, скарг, а також на реалізацію інших процесуальних прав, передбачених КПК України [2]. Це означає, що обидві сторони кримінального провадження мають рівні права на збір і подання інформації, яка, на їх погляд, має значення для об'єктивного вирішення справи.

Вирішальну роль для забезпечення реалізації принципу змагальності у кримінальному судочинстві під час формування доказової бази має обсяг та співвідношення прав сторін, які часто реалізуються шляхом використання спеціальних знань, найбільш кваліфікованою формою використання яких є судова експертиза. Однак на сьогодні сторони кримінального провадження не мають рівних процесуальних прав і можливостей щодо збирання доказів шляхом залучення експерта.

У межах судової реформи в Україні згідно із Законом України «Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства

України та інших законодавчих актів» [3] не лише адвокатів позбавили можливості самостійного залучення експерта, а й слідчих і прокурорів. Закріплено монополію державних спеціалізованих експертних установ на проведення більшості судових експертиз, що є суттєвим обмеженням прав сторін на самостійне збирання доказів. Виключне право на залучення експерта за клопотанням сторін, визначення наявності підстав для проведення експертизи та кола експертних питань, обрання експерта на сьогодні має лише суд та слідчий суддя [4]. Задля повернення права слідчим та адвокатам самостійно залучати судового експерта та з метою демонополізації судової експертизи державними експертними установами до Верховної Ради України подано низку законопроектів (№ 7547, № 8151 № 8249 та інші), однак на сьогодні монопольне право на обрання експертної установи та залучення експерта залишилось у слідчого судді і суду. Більше того, на практиці зазвичай слідчий суддя або суд подають доручення на проведення експертизи не конкретному експерту, а в спеціалізовану експертну установу. Керівник такої установи та/або керівник її структурного підрозділу особисто призначає судового експерта без узгодження з судом. Про неприпустимість обрання експерта керівником експертної установи без узгодження із судом та сторонами кримінального провадження було вказано ще в 2011 році у постанові Пленуму Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ України (Постанова) [5]. У Постанові наголошено на тому, що призначення експертизи експертній установі має відбуватися з дотриманням права обвинуваченого (підсудного) на захист, який при залученні експерта мають право заявити відвід експерту і просити про залучення експерта з числа вказаних ними осіб. У Постанові також зазначено, що фактично керівник експертної установи перевищує свої повноваження під час обрання експерта і виконує функції суду з призначення експерта у справі та позбавляє можливості суд встановити факти, які свідчать про відсутність залежності експерта від обвинуваченого, потерпілого та про відсутність підстав для його відводу відповідно до КПК України та ст. 11 Закону України «Про судову експертизу». Як неприпустимий у Постанові зазначений і той факт, що відомості про судового експерта доводяться до відома учасників судочинства при ознайомленні з Висновком експерта після закінчення експертного дослідження, а не до його початку.

Значно змінити систему регулювання судово-експертної діяльності запропоновано в проекті № 6264 Закону про судово-експертну діяльність в Україні від 30 березня 2017 року [6]. та проекті № 8223 Закону про судову експертизу та самоврядування судових експертів від 3 квітня 2018 року [7]. У зазначених законопроектах запропоновано низку змін, які дозволять демонополізувати процеси призначення та проведення судових експертиз, однак дані законопроекти, на жаль, передбачають створення Національної асоціації судових експертів України, якій пропонується надати монопольне право на присвоєння особі, яка має намір здійснювати судово-експертну діяльність, кваліфікації

судового експерта, та монопольне право на видачу їй Свідоцтва про присвоєння кваліфікації судового експерта. Обидва проекти містять низку положень, які протирічать один одному (в межах одного законопроекту). Зокрема, в ч. 3 ст. 1 проекту № 8223 міститься визначення терміну «експерт» («експерт – особа, якій відповідно до вимог чинного законодавства доручено проведення судової експертизи»), а в ч. 16 тієї ж статті надано інше визначення того самого терміну («судовий експерт – особа, яка відповідає встановленим цим законом та іншими нормативно-правовими актами вимогам, пройшла спеціальну професійну підготовку, здала кваліфікаційний іспит та внесена до Єдиного реєстру судових експертів України»). Тобто в ч. 3 ст. 1 проекту № 8223 законотворці запропонували особам, які мають спеціальні знання, вільний доступ до професії експерта, а в ч. 16 тієї ж статті обмежили доступ до професії експерта особам, які не пройшли спеціальну професійну підготовку, не здали кваліфікаційний іспит та не внесені до Єдиного реєстру судових експертів України.

Саме суд має визначати, хто із фахівців певної галузі знань чи людської практики може бути залучений як експерт у кримінальному провадженні, що у повній мірі відповідає принципам законодавства ЄС. Так, у ст. 42 Регламенту Європейського суду з прав людини зазначено, що за вимогою сторони у справі, або третьої сторони, або з власної ініціативи палата може заслухати будь-яку особу в якості експерта, на будь-якій стадії розгляду направити одного зі своїх членів або інших членів Суду з метою з'ясування обставин і розслідування на місці. Вона може запросити незалежних експертів з метою надання допомоги такої делегації. [8, 9].

Вирішення частини зазначених проблем регулювання судово-експертної діяльності в Україні, які не відповідають змагальним засадам судочинства, є можливим у разі ухвалення Верховною Радою України проекту закону № 8249 від 6 квітня 2018 року [10], яким пропонується забезпечити реалізацію прав всіх учасників кримінального провадження на самостійне залучення найбільш кваліфікованих експертів в умовах змагального кримінального судочинства.

Список використаних джерел:

1. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод: міжнар. докум. ратифіковано Законом України від 17.07.1997 № 475/97-ВР. URL: <http://zakon.rada.gov.ua>
2. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13.04.2012 № 4651-VI. URL: <http://zakon.rada.gov.ua>
3. Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України та інших законодавчих актів: Закон України від 03.10.2017 № 2147-19. *Відомості Верховної Ради України*. 2017. № 48, ст. 436.
4. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13.04.2012 № 4651-VI. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>

5. Узагальнення судової практики про застосування судами кримінально-процесуального законодавства при призначенні судових експертиз і використання їх висновків у кримінальному судочинстві: постанова Пленуму ВССУ від 30.09.2011 № 8. URL: <https://zakon.osmark.com.ua/узагальнення->

6. Проект Закону про судово-експертну діяльність в Україні. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=61469

7. Проект Закону про судову експертизу та самоврядування судових експертів від 03.04.2018 № 8223. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?id=&pf3511=63780

8. Журавель В.А., Авдеєва Г.К. Реформування судово-експертної діяльності: шляхи та напрями. *Актуальні питання кримінального права, процесу і криміналістики, удосконалення діяльності суової. і правоохоронної систем:* матер. міжнар. наук.-практ. конф. (Луганський державний університет внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка, 19.05.2017). Сєверодонецьк, 2017. С. 40–44.

9. Регламент Європейського суду з прав людини від 01.11.1998. URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/980_067

10. Проект Закону про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо удосконалення процедури проведення експертиз. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=63818